

Рецензия

от **Георги Иванов Шопов** – професор в Пловдивския университет „П. Хилендарски“, професор в Института за икономически изследвания при БАН; доктор по икономика

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование „3. Социални, стопански и правни науки“; Професионално направление „3.8. Икономика“; докторска програма „Финанси и застраховане“ на Висшето училище по застраховане и финанси

Автор: Олександра Лысюк

Тема: Пазар на труда и заетост на населението в съвременната икономика на Украйна

Научен ръководител: проф. Игор Бритченко

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед №91/22.4.2021 г. на ректора на Висшето училище по застраховане и финанси (ВУЗФ) доц. д-р Григорий Вазов.

Общо описание на представените материали

Изпратените ми материали, включват дисертационен труд (на руски език), автореферат (на български и на руски език), автобиография (на английски език), списък на публикациите (13 заглавия), сканирани копия на пет публикации (на украински език).

Обхват, характеристика и оценка на дисертацията

Дисертацията е посветена на система, която е актуална за всяка икономика. Ключово значение има пазарът на труда и за Украйна, която се намира в период на дълбоки трансформации на обществените и икономическите отношения, свързани с прехода ѝ към пазарна икономика; развитието и регулирането на пазара на труда в страната се усложняват допълнително от значителната вътрешна и външна миграция, както и от процесите (вкл. военен конфликт) в нейната източна част. Дисертацията представлява комплексно проучване на състоянието, тенденциите и регионалните особености на регулирането на пазара на труда в Украйна, като са обобщени насоки за регулиране на този пазар в условията на структурни промени и развитие на икономическия цикъл.

Дисертацията се състои от увод, три раздела и финални изводи.

В **увода**, в съответствие с изискванията, са представени целта, задачите, обекта и предмета на изследването. Неговата структура е логично организирана около поставените цел и задачи.

Първата част има теоретико-методологически характер и поставя концептуалните рамки на изследването. Въз основа на обширен литературен преглед (главно на национални публикации), в нея се изясняват ключови категории като „пазар“ и „пазар на труда“, елементите и функциите на трудовия пазар (с.48-49 от дисертацията), както и са систематизирани (вкл. в графичен вид) неговите фактори (с. 23) и основни модели (с.34). В тази първа част бих отбелязал:

(а) Опит за формулиране на собствено определение за категорията „пазар“ (с.21), където опит обаче не е направен по отношение дефинирането на пазара на труда; с други ду-

ми, въз основа на добрата систематизация на съществуващо научно знание по въпроса, не е достигнато до ясно представена лична научна гледна точка по дефинирането на този пазар. В тази част, както и в останалите раздели, авторката демонстрира познаване на литературата (предимно на руски или украински език – съдейки по списъка на заглавията в края на дисертацията) и много добри умения за систематизиране на съществуващо научно знание. Елементите на научна дискусия с гледните точки и разбирания на цитираните автори биха могли да бъдат по-силни, което би подобрило и качеството на изследването.

(б) Извеждането на характерни особености на украинския пазар на труда като например неговия трисекторен модел, специфични признаци, проблеми и противоречия, сред които са подчертани количествените и структурните различия между търсене и предлагане на труд (с.49 и сл.).

(в) Акцентирането върху необходимостта от провеждането на активна политика на пазара на труда (с.52).

Втората част е с аналитичен характер и изследва състоянието, тенденциите и регионалните специфики на регулирането на украинския пазар на труда. Въз основа на анализ и оценка на статистически данни и резултати от научни публикации добре са изследвани особености на този пазар в Украйна – неговите демографски фактори (депопулация, застаряване на населението, намаляване на средната продължителност на живот, влошен здравен статус); параметрите на безработицата, на миграцията и пр. Очертани са ключови проблеми на пазара на труда на национално и на регионално ниво, като напр. небалансираност между търсене и предлагане, структурна безработица, ниско качество на подготовка и ниска ефективност на използване на работната сила (с.55 и др.). Като силна страна на тази част бих открил също анализа на влиянието на миграцията върху финансовите потоци в украинската икономика (т.2.3).

Анализът, оценките и изводите са базирани върху официални статистически данни и публикации, които не пораждаат съмнение за достоверност. На тази основа се предлагат конкретни мерки за решаване на проблеми на пазара на труда – например за провеждането на активна политика на пазара на труда и намаляване на безработицата (с.72-73).

Ако първата част е теоретико-методологична, а втората – предимно аналитична, но и съдържаща също елементи на препоръки за политики, то **третата част** може да се характеризира като „конструктивна“. Това е силен раздел на дисертацията, който представя *авторски виждания и конкретни предложения* за усъвършенстване на системата за регулиране на трудовия пазар, включваща систематизиран набор от приоритетни направления за действие (по смисъла на стратегическото планиране), насоки и мерки за стимулиране на индивидуалното предприемачество, малкия и средния бизнес, младежката заетост, общи принципи на механизма за регулиране на украинския трудов пазар, субектите, обектите, инструментите и направленията на регулиране и пр. (т.3.1).

В т.3.2. специално се изследва социалното предприемачество като нов и перспективен елемент от усъвършенстването на държавната политика на пазара на труда. Предлага се подход/модел за развитие на социалното предприемачество и разработването на Национална стратегия за социално предприемачество, което се разглежда като един от важните фактори за излизане на Украйна от икономическата криза (с.111-113).

Новаторски елементи има и в т.3.3, посветена на иновационния труд като елемент от формирането на пазарен механизъм в трудовата сфера. Тук бих отбелязал като плюсове: обобщаването на основните черти на новата икономика, базирана на знанието (с.114); авторската дефиниция на понятията „иновационен труд“ (с.115), „пазар на иновационния труд“ (с.118) и извеждането на три елемента на специфичния механизъм за регулиране на този тип труд (включване, координация, заплащане на труда (с.119 и сл.); очертаването на особенос-

тите на икономическите отношения в сферата на иновационния труд (с.125 и сл.). В тази си част (както и в първия раздел) дисертацията има и политикономически характер.

Дисертацията е лично дело на авторката, като множеството ползвани официални документи и публикации от други автори са коректно посочвани в текста.

Приноси

Дисертационният труд има необходимите приносни елементи с научен и приложен характер. По- конкретно:

- В теоретико – методологически аспект, изразяващи се в (а) систематизация и обогатяване на съществуващо знание за същността и класифицирането на ключови за изследването понятия (например пазар, пазар на труда, регулиране на пазара на труда, иновационен труд, пазар на иновационния труд); (б) на подходяща методология на изследване, включваща теоретично сравнение, анализ и обобщение, анализ и оценка на (главно) количествена статистическа информация и вторичен анализ на резултати от други изследвания.
- В научно-приложен аспект, изразяващи се в постигане на резултати, които допълват и обогатяват съществуващо знание за украинския пазар на труда, и по-конкретно по отношение на: (а) негови характеристики, фактори, проблеми, налични и въз-можни механизми за регулиране; (б) необходимостта от развитие на иновационния труд и социалното предприемачество за да се модернизира и балансира украинския пазар на труда.
- В политико-приложен аспект: (а) предложенията за прилагане принципите и подходите на стратегическото планиране в държавната политика в областта на пазара на труда, вкл. инструменти за интегрирано (държавно и пазарно) въздействие върху пазара на труда, както и мерки и механизми за развитие на социалното предприемачество и на иновационния труд като перспективни нови елементи; (б) вижданията и предложенията за усъвършенстване на системата за регулиране на трудовия пазар.

Тези резултати и предложения (вероятно) биха представлявали интерес за политиката и практиката на държавно регулиране на пазара на труда в Украйна, както и биха могли да бъдат надграждани в бъдещи изследвания на авторката в тази област.

Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Дисертацията плюс представеният списък с 13 публикации показват изпълнение на минималните национални изисквания от 80 точки за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Област 3. Социални, стопански и правни науки. Публикациите са по темата на дисертацията и резултати от нея са били представени на научната общност. Следва да се отбележи все пак, че: (а) библиографията за публикации 3.4, 3.5, 3.6, 3.7 и 3.8 и съответните сканирани копия не позволяват да се прецени дали това са заглавия в редактирани колективни томове; (б) публикации 2.2 и 2.3, които са в съавторство и са в Journal of Scientific Papers VUZF Review (реферирано и индексирани в световноизвестни бази данни) би следвало да носят не по 10 точки (както е в справката), а по 15 точки.

Коментари и въпроси

1. Заглавието на дисертацията е „Пазар на труда и заетост на населението в съвременната икономика на Украйна“. Понятието „население“ е по-широко от „икономически активно население“ или „работна сила“ (заети + безработни), които de facto те са във фокуса на разработката. В този контекст, от научна гледна точка, би могло да се дискутира също коректността на наименованието на цитирания в дисертацията Закон на Украйна „За заетостта на населението“ („Про заетостта на населението“).

2. Формулираните 8 задачи на дисертацията изглеждат много и би могло да се потърси начин за тяхното обединяване; задачата „да се анализират нуждите на младите специалисти, свързани със сферата на професионалното самоопределяне и нивото на тяхната готовност за активни промени“ не намира пълна реализация, вкл. например чрез провеждане на самостоятелно (социологическо) изследване.
3. В автореферата има ограничения на изследването (което е добре) но те не са посочени в дисертацията.
4. Във връзка с част първа:
 - Даденото на с.22 собствено определение на категорията „пазар“ поражда следните въпроси: (а) кое е новото и оригиналното? (б) как наличието на регулирани/контролирани от държавата цени (напр. на енергоносители), наличието на субсидии (напр. за стоки на селското стопанство) се вписват в даденото от авторката определение на „пазар“?
 - Защо в Украйна пълната заетост се свързва само с наемния труд – съгласно Закона „За заетостта на населението“ (който е посочен на с.42 от дисертацията, но е цитиран не самият Закон, а публикация на Г. Купалова). По принцип - не е достатъчно само да се описва съдържанието на един или друг нормативен документ, но е добре да се направи от научна гл.т. и някаква оценка на неговите силни/слаби страни.
 - Твърдението, че „заетостта се ощ е ява по количеството хора, които имат работа, която им носи доход“ (с.43) е непълно: абсолютният брой на заетите е полезен индикатор, но при оценката на заетостта (чрез коефициента на заетост напр.), следва да се отчита относителният дял на заетите лица в населението от съответната възрастова група (примерно във възрастовата група над 15 години).
 - Изводите на с.53-54 би следвало по-точно да се свържат с резултатите от теоретичния анализ. Например, твърди се, че (с.54) са уточнени ключови категории, сред които „трансформация на структурата на заетостта“, промените „в системата от ценности и интереси на младежта“, но такива понятия в раздела не са изяснени.
5. По отношение на втората част:
 - Анализът се базира главно върху абсолютни числа за изследваните показатели, а темпове и пропорции, даващи възможност за оценка на тенденции и структурни промени на пазара на труда почти не са използвани. Работната заплата като част от пазара на труда не е анализирана.
 - Точка 2.3 (за влиянието на миграцията върху финансовите потоци в Украйна) би могла по-точно да се свърже с темата на дисертацията, особено по отношение количествените и структурните характеристики на мигрантите (при наличие на данни, разбира се). Би могло да се дискутират и някои положителни последици от миграцията като напр. намаляването на натиска върху националния пазар на труда. Анализът на финансовите трансфери от мигрантите (с.80, табл.2.3 и 2.4, които обаче са без посочена валута) би бил по-задълбочен, ако освен абсолютните стойности и динамиката на преводите, се анализира (напр.) техният дял в БВП, съотношението им с чуждестранните преки инвестиции и пр.
 - Някои от изводите и оценките (които изглеждат достоверни) не произтичат от анализ на данни – напр. относно високият дял на безработните с висше образо-

вани (с.71), като не са изяснени и факторите, пораждащи този проблем. Част от изводите (с.85-87) на практика повторят части от анализа.

- Сивата заетост (напр. в добива на въглища, в селското стопанство, в строителството) и цикличната безработица би могло да бъдат предмет на анализ и оценка.

6. По отношение на третата част - в текста (с.96) има реферирани номера на заглавия, каквито няма в списъка с литературата.

Поставените въпроси и направените коментари не подценяват постиженията на авторката на дисертацията, а имат за цел да ѝ дадат възможност за научна защита и да подсказат възможни насоки в бъдещите ѝ изследвания.

Заключение

Дисертацията представлява собствено научно изследване на ключова социално-икономическа система като пазара на труда. Поставените в нея цел и задачи като цяло са постигнати. Убедително са демонстрирани способности за осъществяване на самостоятелни научни изследвания със собствени приноси, което ясно показва наличие на знания и умения, необходими за добиването на ОНС „доктор“. Спазени са изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАС-РБ), на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и на Правилника за приемане и обучение на докторанти във ВУЗФ.

На тази основа, предлагам на Олександра Лысюк да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование „3. Социални, стопански и правни науки“, професионално направление „3. 8. Икономика“, докторска програма „Финанси и застраховане“ на Висшето училище по застраховане и финанси.

Подпис:

проф. д-р Георги Шопов

14.05.2021 г.